

Självständigt arbete, Krigsvetenskap, 15p

Författare	Program
Kd Piotr Jagiello	YOP 06-09
Handledare	
Övlt Thomas Persson	

En studie om Första världskriget och de taktiska grundprinciperna

Hur kan utgången av slagen vid Tannenberg och Somme förklaras med hjälp av de taktiska grundprinciperna?

Sammandrag

Denna uppsats avhandlar de taktiska grundprinciperna och slagen vid Tannenberg och Somme under första världskriget. Syftet med uppsatsen är att utreda vilka taktiska grundprinciper som användes vid dessa slag samt med hjälp av dessa försöka ge en förklaring till dess utgång.

De taktiska grundprinciperna är hämtade ur *Doktrin för markoperationer*, vilket skall ge en förklaring till huruvida dagens svenska version av dessa kan appliceras på gårdagens slag.

Den metod som legat till grund för arbetet är fallstudier baserade på en litteraturstudie. Fallstudierna medför att en djupare analys och beskrivning av händelseförloppen kan ges än om längre epoker i första världskriget skulle ha avhandlats.

Arbetet är uppdelat i en inledning, där det ovannämnda är beskrivet. Därefter följer en avhandling där teorin kring de taktiska grundprinciperna beskrivs samt fallstudierna redovisas. Därefter kommer en analys där teorierna appliceras mot fallstudierna. Slutligen besvaras frågeställningen i en slutdiskussion.

I analysen framgår att teorierna går att applicera mot de båda slagen, men att de användes mer frekvent i det ena. I en mer rörlig strid ledde de taktiska grundprinciperna till ett avgörande. I ett utnöttningskrig gjordes försök att använda dem, dock lyckades det inte på samma sätt.

Nyckelord

Första världskriget, Tannenberg, Somme, Taktik, Manöverkrigföring

A study about World War 1 and the tactical principles

In what way may the tactical principles explain the execution of the battles of Tannenberg and the Somme?

Abstract

This essay is about the tactical principles and the battles of Tannenberg and the Somme during World War 1. This essays purpose is to examine which tactical principles that were used within these battles and with the help of these principles try to explain the execution of the battles.

The tactical principles are collected from the Swedish doctrine for ground operations. The reason for this is to explain how doctrines of today can be applied on the battles of yesterday.

The method that has been used in this essay is a case study based on literature studies. Case studies give an opportunity for a deeper analysis and description by the historical events than if a whole description of the World War 1 had been made.

This essay is divided into an introduction where the battles mentioned above are described. Thereafter follows a chapter where the theory about the tactical principles is described and the cases are presented. Thereafter follows an analysis where the theories are applied to the cases. Finally the question at issue is answered in a final discussion.

The result of the analysis is that the theories can be applied to the battles but they were more frequently used in one of them. The tactical principles were more decisive in a mobile warfare compared to an immobile warfare. Attempts to use the tactical principles during the immobile battle were made, but didn't succeed as well as in the mobile battle.

Keywords

World War 1, Tannenberg, the Somme, Tactics, Manoeuvre warfare

Innehåll

SAMMANDRAG	2
NYCKELORD.....	2
ABSTRACT.....	3
KEYWORDS	4
INNEHÅLL.....	5
1 INLEDNING.....	7
1.1 BAKGRUND.....	7
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	8
1.3 AVGRÄNSNINGAR	9
1.4 METOD	10
1.5 LITTERATURSTUDIENS INNEHÅLL	10
1.5.1 Tidigare forskning.....	12
1.6 CENTRALA BEGREPP	13
1.6.1 Manövertänkande	13
1.6.2 Initiativ.....	13
1.6.3 Beslutscykeln.....	14
1.6.4 Utnömningskrig	14
1.6.5 Uppdragstaktik.....	14
1.7 DISPOSITION	15
2 AVHANDLING	16
2.1 TEORI – DE TAKTISKA GRUNDPRINCIPERNA	16
2.2 SLAGET VID TANNENBERG 1914.....	19
2.2.1 Bakgrund.....	19
2.2.2 Slaget vid Tannenberg	22
2.3 SLAGET VID SOMME 1916.....	25
2.3.1 Bakgrund.....	25
2.3.2 Slaget vid Somme	28
3 ANALYS	33
3.1 TANNENBERG OCH DE TAKTISKA GRUNDPRINCIPERNA	33
3.1.1 De ryska styrkorna.....	33
3.1.2 De tyska styrkorna	34
3.2 SOMME OCH DE TAKTISKA GRUNDPRINCIPERNA	35
3.2.1 De allierade styrkorna	35
3.2.2 De tyska styrkorna	37
4 SLUTDISKUSSION OCH SVAR PÅ FRÅGESTÄLLNINGEN.....	38
4.1 FORTSATT FORSKNING.....	39
5 LITTERATUR.....	40

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Skyttegravar och taggtråd, soldater som anföll över öppna fält med höga knäuppsdragningar och tusentals soldatliv som gick till spillo. Bilden av första världskriget är i mångt och mycket väldigt mörk. I dagens konflikter och krigshärjade områden finns det få ledare som skulle anfälla på samma formationer. Taktiken under första världskriget såg dock annorlunda ut på de olika fronterna. På västfronten berättas det om ställningskrig som pågick under flera månader medan det på östfronten utspelades slag som onekligen var olika de på västfronten.

I det inledande skedet av första världskriget utgjordes Tysklands planer av att samla större delen av sina styrkor i väst. Alfred von Schlieffen, som blev generalstabschef år 1891¹, hade räknat ut att de ryska förbanden inte skulle klara av att anfälla med någon större styrka förrän efter fyrtio dagar. Detta levde kvar och tyskarna räknade kallt med att uppnå en seger i väst mot Frankrike innan något engagemang skulle ägnas Ryssland. De räknade även med att terrängen i öst skulle gynna de tyska planerna. Stora öppna ytor med långa avstånd i samband med ett tunnare järnvägsnät kunde möjliggöra en mycket snabbare mobilisering för dem, jämfört mot deras fiende i öst. Förflyttningar som skulle ta några dagar för tyskarna skulle ta veckor för ryssarna. Det som talade för Rysslands fördel var området kring Warszawa vilket buktade ut och låg klämt mellan Ostpreussen, med sjöarna i Masurien i norr, och Österrike med Karpaterna i söder. Denna terräng gjorde att ryssarna aldrig vågade bygga ut sitt järnvägsnät på samma sätt som tyskarna.² Medan de större tyska styrkorna var samlade för ett snabbt avgörande på västfronten, skulle den östra gränsen vid Ostpreussen försvaras av mindre styrkor. Men vad de ännu ej kände till var att Ryssland trots allt hade planer på att anfälla de tyska styrkorna i öst.³ Detta blev upptakten till slaget vid Tannenberg 1914.

De allierade hade inte arbetat speciellt sammansvuret i det inledande skedet av kriget. Något gemensamt agerande i form av gemensamma operationer eller informationsutbyte var inte särskilt påtagliga. Det gjordes dock några få ansträngningar att försöka upprätthålla samarbetet. Ett av dessa försök genomfördes vid det franska högkvarteret i Chantilly den 6 december 1915. Ordförande för de allierade var högste befälhavaren för de franska styrkorna; Joseph Joffre. Ansatsen syftade till att gemensamt anfälla tysken från öst och väst samt från den italienska spetsen. Detta försök misslyckades dock på grund av dålig samordning och dålig planering. Detta bekom inte Joffre då det var vid västfronten som denne ansåg att ett avgörande skulle kunna äga rum.⁴ Joffre höll i december samma år ett möte med Sir Douglas Haig, som var dennes brittiska motsvarighet. Under mötet diskuterades ett gemensamt fransk-brittiskt anfall mot tyskarna. Detta skulle ske på en nästan hundra kilometer bred front rakt över floden Somme. Haig hade varit en skarp kritiker mot offensiva anfall men ändrade sig senare och gick med på fransmännens önskemål. Dock kom tyskarnas anfall mot Verdun några veckor efter beslutet hade fattats att förvirra dem. I ett brev från Haig till chefen för det brittiska imperiets generalstab förklarade han att det var i syfte att

¹ Smedberg, M, 2004, *Krigföring; från Austerlitz till Bagdad*, Lund: Historiska Media, s. 69

² Keegan, J, 2002, *Det första världskriget*, Uddevalla: Natur och Kultur, s. 153-154

³ Smedberg, 2004, s. 388

⁴ Taylor, A.J.P., 1967, *Världskriget 1914-1918*, Halmstad: Hallandspostens Boktryckeri, s. 113

underlätta för fransmännen i Verdun, som det offensiva anfallet i Somme skulle genomföras.⁵

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att med hjälp av tidigare forskning utreda vilka taktiska grundprinciper som användes vid slagen om Tannenberg och Somme under första världskriget. Dessa två slag nyttjas i syfte att få så skilda händelser som möjligt från samma krig. På västfronten skildras det som ofta benämndes utnöttningskrig, medan slaget på östfronten var av mer rörlig karaktär. Vidare skall de taktiska grundprinciperna appliceras mot slagen och på så vis försöka förklara utgången i de båda fallen. Dessa taktiska grundprinciper är hämtade ur *Doktrin för markoperationer*. Anledningen till att svenska doktriner valts är för att se hur grundprinciperna i våra doktriner kan appliceras på gårdagens slag. Vidare finns en strävan efter ett svar på om de taktiska grundprinciperna redan på den tiden användes, och om de ledde till att slagen avgjordes.

För att nå upp till dessa syften behöver följande fråga besvaras:

- Hur kan utgången av slagen vid Tannenberg och Somme förklaras med hjälp av de taktiska grundprinciperna?

1.3 Avgränsningar

Den militärteori och de doktriner som låg till grund för de stridande parterna under första världskriget kommer inte att användas i denna uppsats. Utgångspunkten är inte en redogörelse av ett händelseförlopp skådat ur gamla doktriner, utan en undersökning om nutidens svenska doktriner och om dessa kan appliceras på historiska händelser. I detta fall är den applicerad på två olika slag från första världskriget. Genom att utgå från svenska doktriner kan vi få svar på om vår taktik, medvetet eller omedvetet, användes under den tiden samt om den var fungerande.

I denna uppsats kommer endast markarenan att behandlas. Anledningen till detta är att den förförståelse som ligger till grund för arbetet är rotad inom just den arenan. Vidare användes inga marina stridskrafter på öst- och västfronten under denna period. Vid enstaka tillfällen användes flygspaning men det kommer inte heller beröras i syfte att få ytterligare tydlighet och enkelhet i analysen.

De befälhavare som omnämns i uppsatsen kommer inte att ägnas någon djupare analys. En sådan skulle inte vara av vikt då dessa följde doktriner från den aktuella tidsperioden. De delade inte samma doktriner som Sverige arbetar utifrån idag. Dessa befälhavares handlande kommer att analyseras med utgångspunkt ur våra nutida doktriner, och inte från deras dåvarande reglementen.

1.4 Metod

Denna uppsats är uppbyggd på fallstudier av två slag. Fallstudierna är i sin tur grundade på en litteraturstudie. Motiveringen till detta är att en så tydlig och riktig bild som möjligt skall kunna återspegla händelseförloppen och teorierna. Vidare möjliggör fallstudierna en djupare analys av de två slagen än vad en redogörelse av hela första världskriget skulle ha gjort. Fallstudierna får i denna undersökning representera en del av första världskriget.⁶ Litteraturstudierna medför att information om de båda slagen

⁵ Thompson, J, 2006, *1916 blodbadets år: Verdun och Somme*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag, s. 26

⁶ Ejvegård, R, 2003, *Vetenskaplig metod*, Lund: Studentlitteratur, s. 33

samt nutida militära doktriner har kunnat hämtas in. En alternativ metod för detta arbete skulle kunna ha varit en komparation. Dock är inte huvudsyftet att se skillnaden i utgången av slagen utan att se vad som ledde till avgörandena. I sådana fall lämpar sig fallstudierna bättre.

I början av arbetet beskrivs taktikens grundprinciper i syfte att få förståelse för vilka fragment som eftersöks i det empiriska materialet. Vidare skall fallstudierna redogöra för händelseförloppen vid slagen om Tannenberg och Somme. I analysen appliceras de taktiska grundprinciperna på fallstudierna för att därefter redogöra för utgången av de två slagen. Vidare dras ytterligare slutsatser utifrån vilka grundprinciper som ledde att slagen avgjordes.

1.5 Litteraturstudiens innehåll

Materialet som använts i denna uppsats kan delas in i tre grupper; en del som omfattar metodarbetet, en som omfattar teorin och slutligen en som omfattar det empiriska materialet. I analysen har detta sammanvävts med det hela materialet och de personliga förkunskaper som legat till grund för arbetet.

I denna uppsats har *Militärstrategisk doktrin* och *Doktrin för markoperationer* använts för att tydliggöra de taktiska grundprinciperna. Anledningen till att inte tidigare publikationer, som till exempel Carl von Clausewitz *Om kriget*, legat som grund för de taktiska grundprinciperna är för att undersöka om våra svenska doktriner går att applicera på fallstudierna. Doktrinerna är publicerade av Försvarmakten och är av överbefälhavaren Håkan Syrén fastställda att förmedla ett samfällt förhållningssätt och en unison terminologi.⁷ Således är de inte en form av regelverk.

Till fallstudierna har en rad olika verk nyttjats för att lyckas redogöra för de två slagen. De verk som i huvudsak legat som grund för fallstudierna är *Det första världskriget* av John Keegan, *Krigföring; från Austerlitz till Bagdad* av Marco Smedberg samt *1916 blodbadets år: Verdun och Somme* av Julian Thompson.

Keegan är en känd militärhistoriker som skildrat många olika konflikter. Han använder tydliga hänvisningar som i många fall refererar till primärkällor. Därför bör *Det första världskriget* anses som en trovärdig källa.

Smedberg är ledamot i Kungliga krigsvetenskapsakademien samt f.d. pansarofficer. Han har författat flera böcker som handlar om krigskonsten och dess utveckling från 1800-talet och fram till idag. Denne bör också ses som en trovärdig källa då litteraturen har tydliga källhänvisningar samt används vid officersutbildning.

Thompson är militärhistoriker och f.d. officer i brittiska *Royal Marines*. Denne använder i princip bara primärkällor i sitt verk. Dagböcker, telegram, vittnesmål och militära dokument är exempel på källor som nyttjats. Denne bör med hänsyn till ovan nämnda anses som trovärdig.

Ytterligare två verk har nyttjats vid arbetet med fallstudierna, dock inte i lika stor utsträckning. Dessa är *Världskriget 1914-1918* av Alan John Percivale Taylor samt *Militärteorins grunder* av Jerker Widén och Jan Ångström. Taylor var en brittisk

⁷ Försvarmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, Stockholm: Försvarmakten, s. 3

historiker som var omdiskuterad på grund av att denne ofta var partisk och vänligare inställd till Sovjetunionen än till det brittiska imperiet. Han blev även misstänkt för att vara partisk i källurvalet i ett annat verk än det som nyttjats i uppsatsen. Dock var det inte *Världskriget 1914-1918* som kritiken gällde. Motivet till att denna källa ändå nyttjas i denna uppsats är för att det är ett berättande verk med preciserade siffror om vapen och ammunition. Dessutom strider inte Taylors uppgifter som berörs i denna uppsats mot de övriga källorna. Detta tas dock i högsta beaktning vid dragande av slutsatser. Litteraturen används främst till att berika beskrivningen av slagen med nyanserade detaljer.

Widén och Ångström är båda forskare vid Krigsvetenskapliga institutionen och har många års erfarenhet av krigsvetenskap och säkerhetspolitik. Dessa bör anses som fackmän inom aktuellt område. Deras verk bygger på tydliga källor och djupare analyser inom det krigsvetenskapliga området.

1.5.1 Tidigare forskning

Det har tidigare skrivits och forskats mycket kring de taktiska grundprinciperna. Delar av dem omnämns, förutom i den litteratur som nyttjats i arbetet, till exempel i Carl von Clausewitz *Om kriget*. Första världskriget med Somme och Tannenberg som exempel, har tidigare i stor utsträckning behandlats i andra verk. Ett av dem är *De avgörande slagen* av John Frederick Charles Fuller. Applikation av de nutida taktiska grundprinciperna mot just dessa två slag har däremot inte tidigare behandlats i en uppsats.

1.6 Centrala begrepp

I denna text kommer ett antal militära begrepp och uttryck att användas. Dessa begrepp kommer främst att användas i delen som omfattar teorin om de taktiska grundprinciperna samt i analysen. I syfte att skapa enkelhet och goda förutsättningar för sammanhanget i uppsatsen förklaras några av de mest centrala begreppen nedan:

1.6.1 Manövertänkande

Utgör den svenska försvarsmaktens grund och går att nyttja på alla nivåer av krig och konflikt men även i andra situationer. Begreppet kommer i denna uppsats att utgå från väpnad strid. Manövertänkande klarlägger hur resurser och vilja skall användas på bästa sätt för att uppnå våra uppsatta mål. Den som genomför manöverkrigföring vill genom uppdragstaktik och ständig strävan efter initiativ skapa en systemchock hos motståndaren. Detta kan också uppnås genom att tillämpa den indirekta metoden samt utnyttja motståndarens kritiska sårbarheter.⁸

1.6.2 Initiativ

För att vi skall kunna uppnå det vi kallar initiativ krävs av förbandet att viljan och strävan efter att ta initiativ inte hämmas utan alltid stimuleras. För att förbandet skall ha en chans att anpassa sig till stridstempot och kunna agera innan motståndaren gör det, krävs initiativ. Genom den så kallade beslutscykeln kan man se sambandet mellan manövertänkande och initiativ. Militärhistoriker brukar tala om att ta sig igenom motståndarens beslutscykel. Det vill säga genom att vi upptäcker, bedömer, fattar beslut och agerar före vår motståndare kan vi tvinga denne att reagera på våra beslut. Vi skulle kunna förklara initiativ genom att vi agerar på ett sätt som får motståndaren att hamna i

⁸ Försvarsmakten, 2002, *Militärstrategisk doktrin*, Stockholm: Försvarsmakten, s. 81

efterhand. Att vi är den som först fattar besluten och att motståndaren blir tvungen att reagera därefter.⁹

1.6.3 Beslutscykeln

Teorin om beslutscykeln, eller OODA-loopen som den kallas på engelska, togs fram av en amerikansk flygvapenofficer vid namn John Boyd efter studier av amerikanska stridspiloter under Koreakriget. OODA-loopen står för Observe, Orient, Decide och Act. Teorin uppkom när John Boyd försökte ta reda på varför de amerikanska stridsplanen lyckades besegra de koreanska trots att standarden var mycket lägre på de amerikanska. Han kom fram till att detta berodde på de amerikanska piloternas beslutsfattande genom beslutscykeln. I många fall hade de bättre beslutsunderlag i form av information och observation, vilket ledde till att de kunde fatta sina beslut på mycket kortare tid. Detta medförde till slut att de koreanska stridspiloterna blev tvungna att reagera på de amerikanska piloternas agerande.¹⁰

1.6.4 Utnötningskrig

Kan ses som motsatsen till manöverkrig. Inom utnötningskrig är det slutliga målet att den större delen av motståndarens styrkor skall bli utslagna. Det är således den egna eldkraften som skall vara överlägsen och nöta ut motståndaren. Detta kan ses som en motsats till manöverkrigföringen, där motståndarens skall slås ut via ledningsfunktioner eller underhållslinjer.¹¹

1.6.5 Uppdragstaktik

En ledningsmetod som medför att ett mycket stort ansvar överlämnas åt de underlydande cheferna. Den bygger även på en positiv människosyn främst under extrema förhållanden. Alla individer kan oftast själva fatta egna beslut. I en kaotisk eller oklar situation kan ett snabbt beslut medföra att initiativet tas snabbare. För att en underställd chef skall kunna lösa en uppgift på bästa sätt behöver denne veta uppdragets mål, syfte, vilka resurser som finns att tillgå samt hur lång tid som tilldelas uppgiftens lösande. På detta sätt kan soldater och underlydande chefer alltid handla i chefens anda. Denna ledningsfilosofi kräver dock flexibilitet samt att underlydande alltid utbildas mot att kunna agera utifrån aktuell situation och våga fatta egna beslut.¹²

1.7 Disposition

Det första kapitlet avhandlar inledningsvis bakgrunden till de två slagen som skall analyseras samt syftet med varför just dessa använts som exempel. Vidare klargörs syftet med varför detta arbete blir skrivet samt vilken frågeställning som ligger till grund för arbetet. Under rubriken metod redovisas den vetenskapliga metod som uppsatsen är uppbyggd på. Aktuell metod har även bidragit till att frågeställningen har kunnat bli besvarad. Slutligen beskrivs det material och den litteratur som legat till grund för beskrivningen av slagen och teorin bakom denna uppsats. I det andra kapitlet förklaras teorin om de taktiska grundprinciperna som i ett senare skede skall appliceras på de två slagen. Teorin skall även hjälpa till att ge klarhet i vad forskningsområdet omfattar. Vidare omsluter detta kapitel de två fallstudierna. I detta avsnitt beskrivs slaget vid Tannenberg 1914 följt av slaget vid Somme 1916. Det tredje kapitlet

⁹ Försvarsmakten, 2002, *Militärstrategisk doktrin*, s. 86

¹⁰ Widén, J, Ångström, J, 2005, *Militärteorins grunder*, Stockholm: Försvarsmakten, s. 189

¹¹ Widén, J, Ångström, J, 2005, *Militärteorins grunder*, Stockholm: Försvarsmakten, s. 183

¹² Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 57

innehåller en analys där teorin appliceras på fallstudierna och skildrar resultatet av de två slagen. Fjärde kapitlet består av en slutdiskussion där slutsatserna redovisas och frågeställningen skall besvaras. Slutligen följer en redogörelse av den litteratur som använts i arbetet.

2 Avhandling

2.1 Teori – de taktiska grundprinciperna

Med taktik menas konsten hur man genom strid besestrar sin motståndare och vinner ett slag.¹³ I alla väpnade konflikter finns ett eller flera mål som de involverade parterna strävar mot. Det kan vara att skydda ett område, anfälla en stad, ta en kulle etcetera. Det som är signifikant för alla dessa mål är att väpnad strid kommer att användas för att uppnå dem och vinna. För att uppnå målen och vinna, kan de stridande parterna använda sig av flera olika tillvägagångssätt. Den part som lyckas ta initiativet och försätta sin motståndare i kaosartade situationer vinner i regel slaget. I de svenska doktrinerna finns de taktiska grundprinciperna som ett stöd för hur man vinner slag. Dessa doktriner är inte att betrakta som ett reglemente, utan som ett hjälpmedel.¹⁴

De taktiska grundprinciperna som berör markarenan är hämtade ur *Doktrin för markoperationer* och består av:

Att sätta upp ett mål och hålla fast vid det

För att förklara denna grundprincip kan man utgå från det markoperativa konceptet som förklarar hur effekt skapas i olika operationer. För att uppnå effekt ska man alltid vara flexibel i val av medel och metod samt klara ut vad som leder till framgång. Vidare ska man i alla situationer alltid precisera vad det är som skall uppnås.¹⁵ Chefens mål är alltid det viktigaste och om dennes underställda chefer på alla nivåer känner till detta, kan de alltid agera i chefens anda. De får möjlighet att arbeta utifrån uppdragstaktik och kan på detta vis lättare ta initiativet. Vidare underlättar detta även samordningen. Denna grundprincip anses vara en av de viktigaste. Om målet är tydligt kan alla gemensamt sträva mot det och beslut fattas på ett snabbare sätt.¹⁶

Lokal överlägsenhet

Innebär att man till exempel använder sig av en sådan terräng som tvingar motståndaren att agera på ett visst sätt inom ett visst område eller att överraska denne. Lokal överlägsenhet uppnås genom att överväga förhållandet mellan kraftsamling, överraskning och handlingsfrihet vid planeringen av striden. Genom att skapa överlägsen effekt, till exempel verkan, inom ett specifikt område kan vi uppnå lokal överlägsenhet.¹⁷

Kraftsamling

Skall ske under en kortare period och innebär att till exempel vapensystem eller personal samlas till ett visst område eller en viss tidpunkt. Detta sker i syfte att uppnå lokal överlägsenhet och så fort detta uppnåtts bör detta upphöra. Kraftsamling innebär ofta att man som chef tar risker på en plats eller tidpunkt i syfte att nå ett avgörande på annan tid eller plats. För att detta skall kunna genomföras krävs att vi har eller snarast skapar oss handlingsfrihet.¹⁸

¹³ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 36

¹⁴ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 36

¹⁵ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 55

¹⁶ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 37

¹⁷ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 37

¹⁸ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 38

Överraskning

Genom att motståndaren blir överraskad kan vi ta initiativet, vilket ökar våra chanser till ett avgörande. Det finns tre faktorer som kan medföra att vi uppnår överraskning. Dessa är att vilseleda motståndaren, hålla ett högt stridstempo samt att alltid uppträda oregelbundet till tid, plats eller tillvägagångssätt. Det gäller för oss att så ofta som möjligt utnyttja de situationer där motståndaren blivit förvirrad eller överraskad. Genom att ta initiativet i dessa situationer kan vi lättare nå ett avgörande.¹⁹

Vilseledning

Syftar till att lura motståndaren och få denne att utföra åtgärder som leder till vår framgång. Det kan innebära att vi använder oss av skenåtgärder och skenmål. Vilseledning bygger på att vi tvingar motståndaren att fatta beslut på felaktiga uppgifter. Åtgärderna som vidtas vid vilseledning får inte påverka övriga delar i det egna förbandet och högre chefers beslut. Det skall leda till att det egna förbandet kan nå det slutgiltiga målet. Vilseledning används främst för att öka våra egna chanser att överleva, undgå upptäckt samt behålla ett högt stridsvärde. Det syftar vidare till att få motståndaren att röja sig samt få denne att vidta fel åtgärder. För att kunna använda sig av denna grundprincip krävs egna underrättelser om motståndarens verksamhet.²⁰

Handlingsfrihet

Krävs för att en chef ska ha möjlighet att nyttja eller fullborda en inledande framgång. Handlingsfriheten skapas bland annat genom att fatta beslut i rätt tid, ge förberedande order, tillämpa manövertänkande, avdela och skapa reserver med mera. För att kunna bemöta oväntade situationer krävs handlingsfrihet.²¹

Stridsekonomi

Vissa strider kan anses som onödiga bland annat om de inte är avgörande för att nå målet. Därför är det viktigt att inte låsa sig på motståndaren utan att sträva mot slutmålet. Ibland kan det vara av godo att undvika en stridssituation om målet kan nås utan att riskera egna förluster. Exempel på stridsekonomi kan vara att utnyttja så många tekniska system som möjligt i syfte att ta färre risker med sin personal. Så länge förbandet är intakt blir det ett större hot för motståndaren. Därför bör man undvika onödiga förluster.²²

Dessa grundprinciper kan ibland samverka och ibland motverka varandra. Det finns ingen speciell rangordning av dem, även om punkten ”Att sätta upp ett mål och hålla fast vid det” enligt *Doktrin för markoperationer* anses vara den viktigaste.

*En lyckad överraskning kan innebära bevarad handlingsfrihet. En för länge bevarad handlingsfrihet kan medföra att möjligheten att gripa tillfällen och utveckla kraftsamling går förlorad.*²³

Om en chef åtminstone kan använda någon av dessa grundprinciper i en stridssituation kommer denne troligtvis på ett snabbare sätt nå framgång och vinna. Grunden till framgång bygger, enligt dessa principer, på att chefen genom våld kan besegra motståndaren eller bryta dennes vilja till fortsatt strid. Genom att använda dessa

¹⁹ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 38

²⁰ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 38-39

²¹ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 39

²² Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 40

²³ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 36

grundprinciper kan chefen uppnå lokal överlägsenhet och avgöra striden. En metod är att genom handlingsfrihet skapa kraftsamling och överraskning och genom dessa uppnå lokal överlägsenhet.²⁴

2.2 Slaget vid Tannenberg 1914

2.2.1 Bakgrund

Medan de tyska styrkorna var samlade för ett snabbt avgörande på västfronten, skulle den östra gränsen vid Ostpreussen försvaras av tyskarnas åttonde armé under ledning av general Max von Prittwitz-Gaffron. Men Ryssland hade i detta läge planer för anfall mot tyskarna. De ryska styrkor som utsågs till anfallsstyrka mot Ostpreussen var den första ryska armén under ledning av kavallerigeneral Pavel Rennenkampf samt den andra armén under ledning av general Alexander Samsonov. Ryssarna skulle anfalla två mot en vilket kan låta som en bra plan men det fanns svagheter även i deras fall. Bland annat var dessa två män ovänner sedan det rysk-japanska kriget, där båda var verksamma som divisionschefer. Båda hade där haft svårigheter med att komma överrens.²⁵

På högsta ryska nivå var det även känt att ett anfall mot Tyskland, på ett enkelt sätt skulle kunna utsättas för dubbla omfattningar på grund av den kanaliserande terrängen. För att klara av ett sådant anfall utarbetades, förutom att järnvägsnätet hämmades, två anfallsplaner. Den ena innebar att man skulle hålla en kraftig styrka i reserv och den andra innebar anfall. Anledningen till det ryska anfallet var viljan att hjälpa sina allierade samt franska påtryckningar.²⁶

Planen för de två ryska arméerna var att anfalla på två fronter; den första armén skulle anfalla norr om de Masuriska sjöarna och den andra armén skulle anfalla söder därom. Orsaken till detta var främst att det, mellan sjöarna, endast fanns en mindre passage. Denna var inte på något vis fördelaktig för anfallsstrid och skulle kunna försvåra anfallet oerhört. Slutmålet var att arméerna skulle sammanföras till väster om sjöarna, inne i själva Ostpreussen. Viktigt att tillägga är också att general Samsonov inte hade någon vetskap eller kännedom om den terräng som väntade i anslutning till de Masuriska sjöarna.²⁷

Det som skedde var alltså att de ryska officerarna gjorde en bedömning av de tyska styrkorna i öst. Denna bedömning klargjorde att de var alldeles för få i antal för att stå emot ett ryskt anfall. Då de inte förväntade sig speciellt mycket av den serbiska armén, fastställde man att merparten av styrkorna skulle sättas in vid Karpaterna mot Österrike-Ungern. Det var på den fronten de förväntade sig att möta det kraftigaste motståndet. Genom att anfalla mot både Ostpreussen och Österrike-Ungern på samma gång, hoppades man på att uppnå förvirring i den tyska ledningen.²⁸

Totalt bestod de två ryska arméerna av nio kårer varav många soldater hade låg utbildningsståndpunkt, vilket syftade till att täcka upp förluster. Det som däremot inte

²⁴ Försvarsmakten, 2005, *Doktrin för markoperationer*, s. 36

²⁵ Smedberg, 2004, s. 388

²⁶ Keegan, 2002, s. 154

²⁷ Smedberg, 2004, s. 388

²⁸ Keegan, 2002, s. 154

gynnade de ryska arméerna var deras artilleri, vilket var utrustat med cirka 700 granater per eldrör.²⁹

Artilleriet var svagt till antalet och den sambandsutrustning som fanns att tillgå var av dålig kvalitet. Bland annat saknades krypteringspersonal och koder vilket medförde att sändningsföljderna lätt kunde avlyssnas.³⁰ Vidare var analfabetismen utbredd inom den ryska officerskåren. Detta medförde att de flesta officerare på kompani- och bataljonsnivå var utbildade och följde de högutbildade stabsofficerarnas ord till punkt och pricka. Detta medförde även att den ryske officeren kände sig underlägsen till exempel en tysk motsvarighet. Slutligen medförde deras kraftfulla kavalleri ett krävande underhåll av foder till djuren. För att försörja en kavalleridivision (*fyra tusen man*) och en infanteridivision (*sexton tusen man*) krävdes fyrtio järnvägståg.³¹

Tyskarna däremot, vars styrka motsvarade hälften av den ryska, planerade inledningsvis att fördröja sin motståndare. Den dåvarande chefen för åttonde armén, von Prittwitz, ansågs inte tillräckligt duglig av generalstabschefen. Denne ville få von Prittwitz ersatt av en mer duglig officer, men lyckades inte. I tyskarnas planer ingick att i värsta fall dra sig tillbaka mot floden Weichsel (*Wisla*) och låta ryssarna ta en stor del av Ostpreussen. Det ryska anfallet var dock redan välkänt av tyskarna.³²

2.2.2 Slaget vid Tannenberg

Den första armén gick över tyska gränsen den 15 augusti, alltså cirka två månader efter skotten i Sarajevo. Den andra armén kom inte över gränsen förrän fem dagar senare. Detta berodde på att floden Angerapp, vilken ledde vattnet från de Masuriska sjöarna, var i vägen. Denna flod på åttio kilometer förhindrade att de båda arméerna kunde rycka fram i samlad trupp. Området var dessutom starkt befäst. Den första armén anföll därför norr om, och den andra armén söder om Angerappställningarna.³³

Ryssarna förstod nu att denna rörelse inte var till egen fördel, och sände därför trupp mot östersjökusten respektive Warszawa för att förstärka flankerna. På de platserna fanns dock inget motstånd. Genom dessa handlingar försvagades deras styrkor med fyra divisioner. Det var vid denna tidpunkt tre dygns marsch mellan de två arméerna som var på väg in i osäkra och otydliga situationer. Genom tyskarnas underrättelsetjänst hade man vidare god koll på var de ryska förbanden befann sig. Eftersom avstånden var så pass stora, vågade von Prittwitz nu sätta in merparten av sin armé på den norra sidan om de Masuriska sjöarna.³⁴

Den första sammanstöten inträffade den 17 augusti när den första tyska kåren, ledd av general Hermann von François, hejdade delar av den första ryska armén cirka åtta kilometer från ryska gränsen. Vid denna drabbning fick Rennenkampf invänta resterande delar av förbandet och tyskarna kunde omgruppera. Tre dagar senare skedde ännu i en drabbning i anslutning till Gumbinnen (*Gusev*). Denna gång var det dock

²⁹ Keegan, 2002, s. 154

³⁰ Smedberg, 2004, s. 388

³¹ Keegan, 2002, s. 155-156

³² Smedberg, 2004, s. 388

³³ Keegan, 2002, s. 157

³⁴ Keegan, 2002, s. 157, 159

ryssarna som sågs som segrare. Tyskarna led egna förluster bland annat genom beskjutning av eget artilleri. De tvingades dra sig tillbaka.³⁵

Det var på flera fronter som rapporterna om tyska motgångar kom in. Trots egna försök till motanfall lyckades man inte åstadkomma någon större seger. Detta medförde att von Prittwitz började bli mer och mer oroad.³⁶

De ryska förbanden fortsatte dock inte efter tyskarna utan stannade upp för att omorganisera sina styrkor. Samtidigt erhöll von Prittwitz information om att Samsonov med den andra armén var på väg över gränsen på den södra delen om sjöarna. Denne blev mycket orolig och rapporterade till högkvarteret att han ville ge upp Ostpreussen och retirera till Weichsel. Detta förslag ogillades dock och von Prittwitz med sin stabschef avskedades med omedelbar verkan. Hans efterträdare blev general Paul von Hindenburg. Som stabschef tillsattes generalmajor Erich Ludendorff och som operationschef, överstelöjtnant Max Hoffmann. Dessa officerare ansågs mycket dugligare än von Prittwitz.³⁷

När de nya cheferna för tyskarnas åttonde armé tog befälet den 23 augusti, hade von Prittwitz redan påbörjat en förflyttning av trupp från den norra till den södra delen av de Masuriska sjöarna. En dag senare anslöt von Hindenburg och Ludendorff till den tjugonde kåren på den södra sidan. Chefen för denna kår, Scholtz, var mycket orolig och trodde sig inom kort möta ett stort ryskt anfall. Eftersom hjälp var på väg, beordrade Ludendorff Scholtz att stå emot och invänta förstärkning.³⁸

Det som nu skedde var alltså att en del av styrkan från den norra sidan var på väg söderut. Under tiden omorganiserade sig den första ryska armén och uppfattade situationen som att tyskarna dragit sig tillbaka mot Köningsberg (*Kaliningrad*). I själva verket lastades de tyska trupperna i järnvägsvagnar som skulle föra dem söderut. Rennenkampf trodde nu att det skulle krävas ännu mer trupp för att kunna ta Köningsberg och inväntade förstärkning.³⁹

Samsonov uppfattade Rennenkampfs order över radion som att denne började närma sig Köningsberg. Samtidigt fick han order om att vika ännu mer åt vänster i syfte att kunna genomföra en omfattning. Detta innebar också att avståndet mellan Samsonov och Rennenkampf blev ännu längre. Under denna period avlyssnades radiotrafiken i båda led. Ibland hade en operatör tur och lyckades erhålla viktigt information. Som till exempel den 25 augusti, när von Hindenburg mottog en utskrift av en order för den ryska första armén. I ordern framgick hur anfallet mot Köningsberg skulle gå till och var de nu var grupperade.⁴⁰

Med tanke på deras position förstod von Hindenburg att de aldrig skulle kunna hinna till andra arméns undsättning. Von François skulle anfälla Samsonovs flank men var, två dagar i rad, sen att anfälla. Detta på grund av att denne ville invänta artilleriet. Ludendorff anslöt för att påskynda anfallet men insåg snart att detta hade haft positiv

³⁵ Smedberg, 2004, s. 389-391

³⁶ Keegan, 2002, s. 160

³⁷ Smedberg, 2004, s. 389-391

³⁸ Keegan, 2002, s. 161

³⁹ Keegan, 2002, s. 161

⁴⁰ Keegan, 2002, s. 162

inverkan på stridsplanen. Då Samsonov inte mött speciellt starkt motstånd, fortsatte han sin framryckning. Detta medförde att han blottade hela sin flank för tyskarna.⁴¹

Vid denna tidpunkt hade tyskarna bara kvar en mindre skyddsstyrka i norr och kraftsamlade sina trupper i söder mot den andra armén. Den första armékåren förflyttades cirka 250 kilometer medels tåg och sattes alltså in mot Samsonovs flank. Von Francois var en mycket skicklig officer och fattade sina beslut i takt med stridens gång. Detta skedde i samstämmighet med den tyska generalstabens traditioner. Den ryska andra armén blev omringad av de tyska förbanden och fick svåra förluster.⁴²

Eftersom Samsonov inte mötte något större motstånd, tänkte denne att han skulle pressa sin motståndare mot Weichsel. På hans vänstra flank fanns François och på hans högra fanns Scholtz. Den 29 augusti stötte Samsonov på delar ur den tyska sjuttonde kåren. Dessa utgjorde ena spetsen av omfattningen och Samsonov förstod att han var omringad.⁴³

Slaget vid Tannenberg var av sällsynt karaktär då man under denna era sällan använde sig av omfattningar i striden. Av de ryska trupperna dog 50 000 och 92 000 togs som krigsfångar. Nederlaget blev alldeles för hårt för Samsonov och han sköt sig själv, kort efter slaget, till döds. Rennenkampf höll å sin sida ställningarna och vägrade se sig själv besegrad. Tyskarna lyckades genom sin taktik, och snabba förflyttning av trupp, försvara Ostpreussen. Detta var dock inte planerat eftersom man förväntat sig de största motgångarna på västfronten. Nu behövde de inte längre oro sig för östfronten på samma sätt.⁴⁴

2.3 Slaget vid Somme 1916

2.3.1 Bakgrund

Anledningen till att Somme valdes som plats för anfallet är för många mycket märklig. Det fanns ingen speciell strategisk punkt på den platsen. Terrängen var inte heller speciellt fördelaktig då tyskarna besatt den under en längre tid och det kuperade området passade utmärkt som stridsställningar till tyskarnas försvar. Tyskarna besatt nästan samtliga av dessa höjder. Joseph Joffre trodde inte att de brittiska soldaterna skulle slåss tillräckligt hårt och ville ha dem under uppsikt. Det var en av anledningarna till att Somme blev platsen för anfallet. Vidare var området kring Somme den delen av fronten som de franska och brittiska styrkorna vävdes samman. Detta var ytterligare en anledning till valet av denna plats. Det finns efterforskningar som visar på att andra officerare ville genomföra det offensiva anfallet på annat håll, men Joffre var fast beslutsam om att det var vid Somme slaget skulle ske.⁴⁵

Med tanke på ovanstående kan man ställa sig frågan varför just Somme valdes som plats? Motiven verkade vara olika för Joffre och Haig. Joffre litade i alla fall inte på Haig och de brittiska soldaterna. Därför valdes Somme för att kunna överblicka skedet på ett bra sätt. Haig å andra sidan verkade vara övertygad om att det var för att avlasta fransmännen i Verdun som Somme blev platsen för offensiven.

⁴¹ Keegan, 2002, s. 162

⁴² Smedberg, 2004, s. 392-393

⁴³ Keegan, 2002, s. 163

⁴⁴ Keegan, 2002, s. 163-164

⁴⁵ Taylor, 1967, s. 114, s. 126

Vidare var skyttegravar och taggtråd något som var utmärkande för denna tid och området kring Somme var inget undantag. Tyskarna hade på sina håll grävt ut skyddsrum med bärighet för det tyngsta av artilleri. Många gånger var dessa ner till tio meter djupa, detta på grund av den stora mängden kalk i marken vilket underlättade grävandet av värn och gravar. Som ytterligare skydd användes som sagt taggtråden flitigt. Under senare delen av första världskriget kunde liknande taggtrådsskydd vara upp emot femtio meter breda. Så var vid denna tidpunkt ännu ej fallet, utan smalare varianter användes.⁴⁶

Britterna använde sig av bakre linjer som innebar att skyttegravar fanns cirka tvåhundra meter bakom frontlinjen.⁴⁷ Detta använde sig även tyskarna av under denna period.⁴⁸ Detta hade troligen Haig och britterna kunskap om vilket gör anfallet än mer märkligt och ogenomtänkt.

Den faktor som gjorde att anfallet kändes genomförbart, var de styrkor som stod till britternas och fransmännens förfogande. Fransmännen hade 95 divisioner och britterna hade efter förstärkning 38 divisioner. Detta resulterade i att de tillsammans med belgarna hade 139 divisioner. Vid denna tidpunkt utgjordes tyskarnas styrkor av 117 divisioner.⁴⁹ I stridsplanen skulle de allierade bekämpa tyskarnas linjer med artilleri i fem dagar före det stora anfallet. Innan anfallet skickades omkring tre miljoner granater till fronten för att kunna lösa bekämpningsuppgiften.⁵⁰

Den fjärde armén under ledning av generallöjtnant Sir Henry Rawlinson hade 1. 010 fältkanoner och haubitsar, 182 tunga kanoner och 245 tunga haubitsar till sitt förfogande. Artilleriets uppgift var att förstöra tyskarnas skyttegravar och deras artilleri. Britterna hade även hoppats på att all taggtråd skulle skäras upp av granatsplittret. Deras styrkor hade före denna tidpunkt aldrig stridit på en sådan hög nivå. Deras armé hade varit i mindre skala efter många förluster, men inför denna operation sattes en massiv rekrytering igång. Detta medförde en tioudubbling av deras styrkor samt att de flesta soldater som skulle delta i anfallet var oerfarna soldater. Detsamma gällde för de högre cheferna, de hade aldrig fört befäl över så stora styrkor förut. Det var alltså en oerfaren och dåligt samövad styrka som skulle anfalla tyskarna i Somme. Detta kände de flesta soldater inte till. De trodde att de genom detta slag stod inför ett avgörande i kriget.⁵¹

2.3.2 Slaget vid Somme

När det brittiska artilleriet efter fem dagar tystnat var datumet den första juli 1916. Klockan 07.30 påbörjades det enorma anfallet mot de tyska skyttegravarna, som under så lång tid legat under artilleribeskjutning. Enligt en rapport från ett tillslag mot en tysk skyttegrav under de tidigare fem dagarna var tyskarna oskadda i sina skyddsrum. Om denna information spreds bland förbanden är oklart. Nu ven visselpiporna i alla fall och soldaterna började sin offensiv. Det som mötte de brittiska och franska soldaterna under anfallet var en mardröm. Tyskarna hade hela tiden varit skyddade i sina skyddsrum och hade alltså inte lidit sådana förluster som man hade hoppats på. Granaterna från

⁴⁶ Keegan, 2002, s. 192

⁴⁷ Keegan, 2002, s. 192

⁴⁸ Taylor, 1967, s. 126

⁴⁹ Taylor, 1967, s. 113

⁵⁰ Keegan, 2002, s. 308

⁵¹ Thompson, 2006, s. 27

artilleriet hade inte rivit sönder taggtråden, som tyskarna barrikerat sig med, i tillräcklig utsträckning. Tvärtom hade taggtråden på många håll trasslat in sig ännu mer vilket försvårade framryckningen för de anfallande soldaterna.⁵²

Under anfallet skulle infanteriet vara understött av artilleri. Dock bidrog den dåliga kommunikationen till att artilleriet fick följa en tidsplan, där det framgick när och var de skulle skjuta. Eftersom detta var elddopet för många av soldaterna bidrog även rädslan för bekämpning av egen trupp till att tidsintervallerna för eldgivning blev längre. Infanteriet upplevde därför sällan att de hade något understöd från artilleriet. De såg istället granater slå ner långt bortom de skyttegravar som de nu anföll mot.⁵³

Soldaterna som anföll mot tyskarnas frontlinje var alla grupperade på täta linjer. För att anfallet skulle kunna pågå under en längre tid hade de även med sig extra utrustning i form av fälttelefoner och brevduvor. Många soldater hade en packning på över trettio kilogram. Den tunga packningen och bristen av understöd från artilleriet gjorde att anfallet gick mycket långsamt. Under tiden hann tyskarna ta sig upp ur sina skyddsrum och besätta sina eldställningar. De tyska kulsprutorna nedkämpade sin motståndares linjer en efter en.⁵⁴

Haig och dennes underordnade beslutade angående stridstekniken att soldaterna inte skulle använda sig av den nya tekniken *eld och rörelse*.⁵⁵ Detta skulle vara för svårt för de nyrekryterade soldaterna. Det skulle även medföra svårigheter för ledningen av styrkorna. Det ultimata i denna situation skulle vara att anfalla på räta linjer, ansåg Haig. Dessutom fanns en bävan att soldater som en gång lagt sig ned för att understödja, inte skulle vilja resa sig upp igen för att fortsätta framåt.⁵⁶

Stridsplanen som Haig och Joffre hade utarbetat innebar att den fjärde armén under ledning av Rawlinson skulle ta fiendens ställningar efter en linje från Sierre till Montauban. Det är en sträcka på cirka tolv kilometer. Norr om fjärde armén, det vill säga på deras vänstra sida skulle den tredje armén under ledning av Allenby anfälla Gommecourt. Detta skulle ske i ett vilseledande syfte. Därefter skulle Rowlinson med sin armé anfalla åt vänster, över floden Ancre, för att nå tyskarnas andra linje. Slutligen skulle de anfalla åt höger mot tyskarnas tredje linje som var belägen vid Le Sars och Morval. I det sista skedet skulle även en reservarmé under ledning av Gough sättas in i syfte att pressa fienden åt öster och söder.⁵⁷

På den norra delen av slagfältet fanns den största utbuktningen i tyskarnas linjer, närmare bestämt vid Gommecourt. Här anföll sjunde kåren ur den tredje armén i syfte att avleda huvudanfallet. Tyskarna hade dock redan kännedom om britternas planer och bombade flitigt de brittiska linjerna. På de få platser som brittiska soldater nådde fram till tyskarnas linjer möttes de genast av tyska motanfall. Endast två bataljoner lyckades ta sig igenom frontlinjen och ett fåtal grupper vidare till den bakre linjen.⁵⁸

⁵² Keegan, 2002, s. 308

⁵³ Keegan, 2002, s. 308

⁵⁴ Taylor, 1967, s. 130

⁵⁵ Detta innebär att en del av styrkan ligger ner och understödjer den andra delen medan de rycker fram och tvärtom.

⁵⁶ Keegan, 2002, s. 307

⁵⁷ Thompson, 2006, s. 26-27

⁵⁸ Thompson, 2006, s. 28

Dock omringades dessa snabbt och dödades. Endast ett fåtal, 31 man, blev tillfångatagna. Den åttonde kåren hann inte ens påbörja sitt anfall. De nedkämpades i samma stund som de påbörjade anfallet av tyska kulspjuttor. De sprängde även en enorm sprängladdning på 20 000 kg men tyskarna hann fram före och kunde utnyttja den krater som bildades som skydd. Den tionde kåren blev den som kom närmast att lyckas då del av denna trotsade ordern om att anfalla upprätt på en linje. Deras uppgift var att anfalla en by vid namn Thiepval som var väl förskansad av tyskarna. De kröp istället fram till de tyska skyttegravarna och hoppade ner i dessa på en gemensam signal. Många av dessa tappra soldater nedkämpades två timmar senare av eget artilleri, som skulle förhindra förstärkning av de tyska förbanden. På den norra delen av Somme var förlusterna stora. Den sjunde kåren förlorade 1 300 man under den första dagen av anfallet. Siffrorna för den åttonde och tionde kåren var 14 000 respektive 9 000 döda.⁵⁹

På den mer centrala delen av slagfältet, dock fortfarande norr om Somme, anföll den tredje kåren. De hade även till uppgift att detonera två sprängladdningar. Detta skedde i anslutning till la Boisselle, cirka två kilometer öster om byn Albert. Många soldater ur den åttonde divisionen lyckades ta sig till den andra tyska linjen, och en mindre del till den tredje. Ur den 34:e divisionen var det endast en liten grupp som tog sig fram till slutmålet men de överfölls i direkt anslutning till detta. Ett av de få tillfällen där en tydligare samordning av förbanden ägde rum, var i anslutning till byn Fricourt som var starkt befäst. Det var delar ur den femtonde kåren som genom en omfattningsrörelse med understöd och en styrka i reserv anföll mot byn. Tyskarnas försvar var även här väldigt starkt och orsakade enorma förluster mot de brittiska förbanden. På en bataljon förlorade man under detta anfall 710 man vilket var den största förlusten för någon bataljon denna dag.⁶⁰

Någon kilometer öster om Fricourt låg byn Mametz. Denna blev mål för den tredje divisionens anfall, som nästan lyckades. Mot slutet av dagen var stora delar av Mametz erövrade av brittiska förband. Allra längst ut till höger på den brittiska linjen fanns den trettonde kåren. Delar av denna lyckades under dagen ta samtliga mål under anfallet, bland annat Pommiers-skansen och byn Montauban. Anledningen till att de lyckades kan ha berott på att kåren hade en av brittiska arméns bästa instruktörer samt ett gott understöd av det franska artilleriet. De franska styrkorna som befann sig söder om Somme lyckades, trots mindre styrkor än beräknat, mycket bättre än de brittiska styrkorna. Anledningen till att dessa blev färre än de 40 divisioner som var beräknade, berodde på att Frankrike gick så hårt motstånd vid Verdun. Striderna vid Verdun gav också fransmännen viktig erfarenhet och kunskap som de kunde använda vid Somme. Detta till skillnad från britterna som i många fall bestod av nyrekryterade soldater som endast utbildats under några månader. Fransmännens taktik var att anfalla i korta intervaller, i så kallade rusningar. Detta i samband med att de utnyttjade dimman som låg tät på den södra sidan av Somme, gjorde att de lyckades överraska tyskarna och ta sina slutmål.⁶¹

De fortsatta dagarna ledde till ännu fler förluster. Av de 100 000 brittiska soldater som deltagit i anfallet hade 20 000 aldrig återvänt och 40 000 av dem som återvände var

⁵⁹ Thompson, 2006, s. 28

⁶⁰ Thompson, 2006, s. 30-31

⁶¹ Thompson, 2006, s. 30-31

skadade. Rawlinson och Haig var fortfarande övertygade om att det var tyskarna som hade lidit de största förlusterna och fortsatte att planera sina anfall.⁶²

Efter byten av chefer på den tyska sidan och nya anfall från den fransk-brittiska sidan flyttades gränsen endast några få kilometer. Redan i slutet av juli samma år hade tyskarna förlorat cirka 160 000 man. Britterna och fransmännen hade förlorat cirka 200 000. På detta vis fortsatte striderna vid Somme och det officiella datumet för den fransk-brittiska offensivens slut blev den 19 november 1916. Som längst nådde offensiven till Les Boeufs vilket ligger cirka elva kilometer från den ursprungliga fronten. Tyskarna hade efter detta datum förlorat cirka 600 000 man. Britternas siffror för förlusterna var 419 654 och fransmännens 194 451.⁶³

⁶² Keegan, 2002, s. 312

⁶³ Keegan, 2002, s. 314-315

3 Analys

3.1 Tannenberg och de taktiska grundprinciperna

3.1.1 De ryska styrkorna

På den ryska sidan fanns två mål, där det ena var att anfälla tyskarna och ta Ostpreussen. Det andra gick ut på att anfälla Österrike-Ungern. Genom att anfälla Ostpreussen och Österrike-Ungern på samma gång var den högre chefens intentioner att överraska och försvåra för motståndaren. Detta kan kopplas till grundprincipen *överraskning* eftersom manövern var tänkt att påvisa ett oväntat agerande i tid och rum. Målet kan ha varit mycket tydligt, dock blir det svårt för underställda chefer att veta var styrkor skall sättas in och hur stora de skall vara.

En annan faktor som försvårade de ryska styrkornas möjlighet att hålla fast vid sitt mål, var den låga allmänbildningen hos underställda chefer. De var i mångt och mycket detaljstyrda och hade svårt att ta egna initiativ. Detta kan kopplas till grundprincipen *att sätta upp ett mål och hålla fast vid det*; att de inte hade möjlighet att i ett tidigare skede nå högre chefs mål.

Eftersom de ryska förbanden valde att anfälla Ostpreussen på två fronter gick de minste om den reservstyrka som fanns med i den andra anfallsplanen. På det sättet tänkte Ryssland inte *stridsekonomiskt* och gick miste om möjligheten till *kraftsamling*. De nyttjade således samtliga resurser redan i det inledande skedet.

Den kanaliserande terrängen mellan sjöarna medförde även svårigheter att uppnå *lokal överlägsenhet*. Möjligheten att vidta snabba åtgärder vid en eventuell sammanstöt hade för de ryska styrkorna varit förhållandevis liten. De hade inte klarat av att nå överlägsen effekt inom det aktuella området. På det viset var planen att anfälla runt det Masuriska sjöarna av godo. Dock medförde det långa avståndet mellan styrkorna, norr och söder om sjöarna, svårigheter att samordna dem.

När väl anfallet hade påbörjats och den andra ryska armén hamnade efter i rörelsen, skickade ryssarna ut sina reserver. Detta trots att ingen motståndare hade observerats. Denna åtgärd ledde till att möjligheten till kraftsamling ännu en gång minimerats. Detta kan kopplas till grundprincipen *handlingsfrihet* eftersom möjligheten till detta nu minskat. Vid ett eventuellt motanfall skulle det bli svårt att fatta beslut i tid och kunna tillämpa manövertänkande. Reserverna skulle redan ha varit förbrukade.

De ryska styrkorna förlorade vidare initiativet när de inte observerade de tyska förbanden. Samsonov gjorde rätt i att fortsätta anfallet när denne inte stötte på något större motstånd. Men när denne slutligen var omringad, var det för sent att agera och slaget var förlorat.

3.1.2 De tyska styrkorna

Målet på östfronten var att försvara Ostpreussen. Med en liten styrka skulle de fördröja ett eventuellt ryskt anfall och i värsta fall dra sig tillbaka till Weichsel. När anfallet väl blev ett faktum hade tyskarna goda underrättelser vilket i sin tur ledde till att de vågade *kraftsamla* sina styrkor i norr. Med ett sådant underlag om motståndarens verksamhet,

blir riskerna med kraftsamlingen inte lika påtagliga. De tyska styrkorna var hälften så stora som de ryska.

När von Prittwitz slutligen blev alltför oroad av det ryska motståndet ville denne släppa målet och retirera. Genom att högre chefer utsåg nya chefer och *höll fast vid målet* lyckades de trots allt nå framgång. Von Prittwitz strävade inte mot det gemensamma målet, att försvara Ostpreussen, när denne ville dra sig tillbaka.

När underrättelserna om ryssarnas avancemang i söder nådde de tyska cheferna började de omedelbart att förflytta sina trupper söderut. Detta i syfte att kunna kraftsamla sina trupper mot de förband som hade störst framgång, det vill säga Samsonovs styrkor. Denna kraftsamling verkade även som en oplanerad *vilseledning* av de ryska förbanden. Dessa trodde att tyskarna dragit sig tillbaka medan de istället förstärkte styrkorna i söder för att anfälla den ryska andra armén.

Tyskarnas motanfall kan sammanfattas med att de genom att ta risker lyckades behålla initiativet. Detta skedde genom att de kraftsamlade sina styrkor i söder och endast lämnade en mindre skyddsstyrka i norr. Denna kraftsamling ledde till att de lyckades överraska sin motståndare och på så vis skapa handlingsfrihet. Detta ledde i sin tur att de fick lokal överlägsenhet när de omringade Samsonovs andra armé.

3.2 Somme och de taktiska grundprinciperna

3.2.1 De allierade styrkorna

Genom att anfallet mot Somme skulle ske på en lång och rak linje blev chanserna att tränga igenom mindre än vad de kunnat bli på en mindre yta. Eftersom anfallet var så pass utbredd blev det svårt att ha styrkor i reserv. Speciellt när huvuddelen av soldaterna ingick i frontanfallet. Detta sätt att anfälla gjorde det svårt för cheferna att dra nytta av uppkomna framgångar och luckor i linjerna, där till exempel en *kraftsamling* skulle kunna ske.

Målet med anfallet var inte särskilt preciserat. Detta kan också ha lett till de svåra förlusterna. Ett mål som går ut på att anfälla de tyska linjerna kan vara för stort. Ett sådant mål försvårade även möjligheten till att nyttja uppdragstaktik. Detta kan ha skett medvetet då Joffre inte litade på de brittiska förbanden. Genom att *sätta upp ett mål och hålla fast vid* det bör underställda chefer kunna ha egna delmål som leder mot slutmålet. Detta var inte märkbart vid Somme eftersom inget rum för tolkning av målen medgavs.

Den kuperade terrängen i området var till tyskarnas fördel och medförde att de allierade alltid skulle vara nummer två i en stridsituation. De hade blivit tvungna att reagera på tyskarnas eldgivning istället för att agera. Initiativet hade inte legat hos de allierade vilka på så vis minskat dess *handlingsfrihet*.

Vidare nyttjades varken *stridsekonomi* eller möjlighet till *övertäckning* genom den fem dagar långa artilleribeskjutningen. Att beskjuta med artillerield under så lång tid utan att kunna observera effekten kan anses vara mindre bra. Ovannämnda agerande bidrog inte heller till någon form av *vilseledning* av motståndaren eller oväntat uppträdande.

Försök till vilseledning genomfördes vid ett flertal tillfällen där mindre anfall skulle öka chansen för framgång på andra platser. De allierade förlorade gång på gång initiativet på

grund av att de inte hade reserver som kunde sättas in där framgång vunnits. Exempel på sådana situationer var vid Le Sars samt vid Gommecourt. Cheferna vid dessa platser skapade inte *handlingsfrihet* vilket främst kan ha berott på att reserver saknades. Handlingsfriheten minskades även på grund av att stridsvärdet inte bevarades. Den tunga packningen som soldaterna bar med sig genom krevadgropar och taggtråd drog ner på tempot.

Fransmännen lyckades med en *överraskande* manöver vid ett tillfälle. När de nyttjade dimman för anfall med sina så kallade rusningar lyckades de ta sina anfallsmål. Återigen tog de inte tillvara på framgångarna eftersom inga reserver fanns att sätta in.

3.2.2 De tyska styrkorna

Det fanns många faktorer som var till tyskarnas fördel vid slaget vid Somme. Bland annat den kuperade terrängen samt de välförberedda värnen. De använde sig dock inte heller av de taktiska grundprinciperna i någon större utsträckning. Inga större försök till kraftsamling eller vilseledning var påtagliga under de första dagarna av slaget.

När de allierades artillerield upphörde efter de fem första dagarna och tyskarna besatte sina eldställningar på kullarna i området, fungerade det emellertid som ett slags *överraskningsmoment*. De allierade var övertygade om att artilleriet nedkämpat de större delarna av de tyska förbanden. Så var inte fallet och utgången blev istället att den tyska elden från kulsprutorna fick en överraskande effekt. Tyskarna skapade på så vis *lokal överlägsenhet* men nyttjade inte framgångarna utan kvarstannade i sina värn.

Ett annat exempel på när tyskarna tog initiativet och skapade *handlingsfrihet* var när de tog den krater, som bildades efter en detonation av 20 000kg sprängdeg, före de allierade. De tillämpade då *handlingsfrihet* genom att vara flexibla i tanken.

4 Slutdiskussion och svar på frågeställningen

Den frågeställning som arbetet har byggt på var:

- Hur kan utgången av slagen vid Tannenberg och Somme förklaras med hjälp av de taktiska grundprinciperna?

I båda fallen gjordes försök till att använda en eller flera av de taktiska grundprinciperna. I ena fallet gick det bättre och i det andra fallet gick det sämre. På östfronten, där en mer rörlig krigföring bedrevs, lyckades de försök till att uppnå lokal överlägsenhet på ett bra sätt. Tyskarnas agerande i Tannenberg kan ses som ett skolexempel i nyttjandet av de taktiska grundprinciperna. De vågade ta risker och kraftsamla sina styrkor, vilket i sin tur ledde till att de vilseledde sin motståndare. Genom kraftsamlingen och vilseledningen kunde de nyttja handlingsfriheten och på så vis uppnå lokal överlägsenhet. Detta skedde trots att de var betydligt färre än de ryska styrkorna.

De ryska styrkorna nyttjade sina reserver i ett tidigt skede vilket minimerade möjligheterna till ett agerande enligt de taktiska grundprinciperna. De hade små möjligheter till att kraftsamla sina enheter samt att skapa handlingsfrihet. När de i ett tidigt skede lyckades trycka tillbaka de tyska förbanden fortsatte de inte anfallet. De miste initiativet när anfallet avtog.

På västfronten bedrevs vad som av många kom att beskrivas som ett utnöttningskrig. Vem som i slutändan kom att stå som segrare förtäljer inte denna uppsats, dock nådde båda sidor framgångar vid olika tillfällen. Striderna bedrevs både från värn och på långa linjer över öppna fält. Detta minskade möjligheten att nyttja överraskningsmoment och kraftsamlingar.

De taktiska grundprinciperna kan således appliceras på gårdagens slag. De framstår dock som tydligare i samband med strider som är av mer rörlig karaktär. Det är följaktligen inom manöverkrigföringen som dessa grundprinciper normalt brukar användas.

Inom utnöttningskriget blir det svårare att greppa de taktiska grundprinciperna. I slaget vid Somme utfördes försök till att nyttja några av dem, men terrängen och stridstekniken försvårade detta. Om inte de allierade anföllit på en så bred front och om de nyttjat grundprincipen stridsekonomi hade utgången troligtvis sett annorlunda ut.

I båda fallen kan de taktiska grundprinciperna användas till att förklara utgången men på olika sätt. Med utgångspunkt i dessa grundprinciper kan till exempel svaret bli att tyskarna vann för att de använde de taktiska grundprinciperna. Således vann inte britterna vid Somme eftersom de inte använde dessa grundprinciper i samma utsträckning.

4.1 Fortsatt forskning

Hur de taktiska grundprinciperna samverkar respektive motverkar varandra nämns inte i detta arbete. Detta är således något som skulle kunna vidareutvecklas och forskas om. För att kunna vinna slag borde en militär chef känna till vilka grundprinciper som inverkar bäst på varandra. Om chefen kan besitta sådan kunskap underlättas beslutsfattandet och beslut kan fattas snabbare.

5 Litteratur

Ejvegård, Rolf, (2003), *Vetenskaplig metod*, Lund: Studentlitteratur

Försvarsmakten, (2002), *Militärstrategisk doktrin*, Stockholm: Försvarsmakten

Försvarsmakten, (2005), *Doktrin för markoperationer*, Stockholm: Försvarsmakten

Keegan, John, (2002), *Det första världskriget*, Uddevalla: Natur och Kultur

Smedberg, Marco, (2004), *Krigföring: från Austerlitz till Bagdad*, Lund: Historiska Media

Taylor, A.J.P., (1967), *Världskriget 1914-1918*, Halmstad: Hallandspostens Boktryckeri

Thompson, Julian, (2006), *1916 blodbadets år: Verdun och Somme*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag

Widén, Jerker, Ångström, Jan, (2005), *Militärteorins grunder*, Stockholm: Försvarsmakten